

PAPHLAGONİA'DA BİR PERS PRENSESİ VE ONUN KENTİ: AMASTRİS

Fatma BAĞDATLI ÇAM*

Özet

Amastris, antik dönemde Paphlagonia olarak bilinen Batı Karadeniz Bölgesi'nin en önemli kentlerinden biridir. Günümüzde dahi antik kalıntıları ve muhteşem doğasıyla antik dönemdeki görkemini yansımalarını taşımaktadır. Kentin isim kaynağı olan Amastris, Pers İmparatorluğu'nun son yöneticisi III.Dareios'un yeğeni, bir Pers prensesidir. Amastris'in Pers sarayından Karadeniz kentine gelen kadar geçirdiği macera dolu yaşamı ve sonucunda tarihte kendi adına bir devlet kurarak adına para basılan ilk kraliçe olmasıyla fark yaratmıştır. Makalemizde bu Pers prensesinin Paphlagonia'ya gelişi, Kraliçe oluşu, Amastris kentini kurması ve ardından kendi oğulları tarafından sonlanan hayat hikayesi temel alınmıştır. Buna ek olarak Amastris'in kurduğu kentteki yönetim anlayışı ve kült gelenekleriyle Amastris'in kentine dair ipuçları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Paphlagonia, Pers İmparatorluğu, Amastris.

A PERSIAN PRINCESS IN PAPHLAGONIA AND HER TOWN: AMASTRIS

Abstract

Amastris is one of the most important cities of the Western Black Sea Region known as Paphlagonia in antiquity. Even today, the city carries antique remains and magnificent natures reflecting the ancient glory. Amastris, the source of the city's name, is the nephew of the last ruler of the Persian Empire III.Dareios, a Persian princess. It is important that Amastris be the first queen to have money in his name by establishing a state in his own name in history and the result of his adventurous life, from the Persian palace to the Black Sea city. In our work, the story of the Persian princess coming to Paphlagonia, forming a queen, founding the city of Amastris and then being killed by his own sons, was discussed. In addition, it was tried to assess the clues of the city of Amastris with regards to her management style and cult traditions in the city that founded by Amastris.

Keywords: Paphlagonia, Persian Empire, Amastris.

Günümüzde Batı Karadeniz Bölgesi olarak tanımlayabileceğimiz, batıda Bartın Irmağı (Parthenios) ve doğuda Kızılırmak (Halys) arasındaki, coğrafyayı kapsayan alan antik dönemde Paphlagonia Bölgesi olarak

* Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.

adlandırılmaktadır¹. Antik Yunan ile ilgili en eski yazılı kaynak olarak bilinen Homeros'un İlyada ve Odysseia Destanları'ndan Paphlagonia Bölgesi ile ilgili yerleşimler ve halkları hakkında küçük ipuçları elde etmek mümkün olmaktadır. Böylece bölgenin tarihinin bu yazılı kaynak ışığında en azından M.Ö.8.yüzyıla kadar geriye gittiği anlaşılabilir. Homeros'un "İlyada" isimli Troya savaşının anlatıldığı destanında Troyalılarının yanında savaşa katılan halklardan bahsederken bu bölgedeki kentleri sıraladığı bilinmektedir²:

"Kromna³'dan, Parthenios Irmağının suladığı topraklardan, Sesamos⁴ ve Kydoros'tan⁵ gelen vahşi katırları pek meşhur olan Enetler'in ve Paphlagonialılar'ın başında korkusuz yürekli Pylaimenes..."

Homeros'un sıraladığı kentler arasında ismi geçen Sesamos kentinin Yunan Koloni Çağı olarak bilinen dönemde (M.Ö.8-7. yüzyıllarda) İonia kenti Miletos tarafından koloni kenti olarak kurulduğu kabul edilmektedir. Kraliçe Amastris tarafından M.Ö.4.yüzyılın sonlarında yeniden kurularak Amastris ismini aldığı sürece kadar olan dönem hakkında sikkeleri dışında kesin bilgiler oldukça azdır. Makalemizin içeriğinde ayrıntılarıyla aktarılacak olan Kraliçe Amastris'in Persia'dan (İran) Paphlagonia'ya ulaşmasını sağlayan hayat hikayesi ve sonucunda kendi adını verdiği yeni bir Hellenistik kentin oluşum sürecidir.

Amastris ve Evlilikleri:

Amastris⁶ son Pers Kralı III.Darius'un (M.Ö.336-330) erkek kardeşi Oxyathres'in⁷ kızıdır. Büyük İskender'in III.Dareios'u yendiği Gaugamela

¹ Strabon, XII. 1-3 ve XII.3.9.

² Homeros, İlyada II, 853-855.

³ Kromna olarak ismi geçen yerleşim günümüzde Amasra yakınlarındaki Tekkeönü'dür. Bkz. Eyice 1965, s.13.

⁴ Sesamos, Amastris (Amasra)'in Hellenistik Dönemde yeniden kurulmadan önceki ismidir. Bkz. Eyice 1965, s.13.

⁵ Kydoros (ya da Kytoros), Gideros'un antik dönemdeki ismidir. Bkz. Eyice 1965, s.13.

⁶ Amastris ya da Amastrine, Büyük İskender'in Darius'u yenilgiye uğrattığı son savaş olan İssos savaşının ardından İskender'in komutanı Parmenides tarafından Damascus'ta Pers Saray ailesinin diğer üyeleriyle birlikte tutsak alınmıştır. Bkz. Quintus Rufus, 3.13.13; Heckel 1987, s.114-119; van Oppen, s.12

⁷ Oxyathres, Darius hakimiyeti sırasında Susa satraplığının valisidir. Büyük İskender'in Pers Krallığını ele geçirmesinin ardından yeniden düzenlenen Pers-Makedon sarayında önemli görevler üstlenmiştir. İskender'in Pers idari sistemini anlamasında ve yeniden düzenlemesinde anahtar rolü üstlenmiş görünmektedir. Pers soylularının ve ordusunun yeni

Savaşından (MÖ.332) sonra Dareios'un ailesi ile birlikte Amastris de esir alınmıştır⁸. M.Ö.324'te Susa'da Büyük İskender ve komutanlarının da dahil olduğu Makedonyalı soylularla Pers soylularının kızlarının evlendirildiği düğün töreninde, Büyük İskender'in Makedonyalı komutanlarından Krateros ile evlenmiştir⁹. Böylece Amastris Makedonya sarayına gelmiştir. Büyük İskender'in ölümünün ardından bu politik evlilikler sona erdirilmiş ve böylece Krateros, Antipatros'un kızı Phila ile evlenmek için Amastris'ten ayrılmıştır (M.Ö.323-322)¹⁰. Oldukça kısa süren ilk evliliğinin ardından Amastris, Krateros'un onayıyla Herakleia tiranı Dionysios ile evlenir¹¹ ve Herakleia Pontike'ye yerleşir.

Dionysios, Amastris ile evliliği ile aslında İskender'in ölümünün ardından bölgedeki gücünü korumayı ve Makedonyalı Krateros ile iyi ilişkiler sağlamayı amaçlamıştır¹². Krateros'un dostluğu, Dionysios için Paphlagonia'da İskender'in ardından yaşanan yönetim karmaşası sırasında Makedonya Krallığının desteğini sağlaması açısından önemliydi. Dionysios'un bu girişiminin, bir diğer sebebinin de yöneticisi olduğu Herakleia'dan sürgün edilenlerin girişimlerini önlemeye yönelik bir destek arayışı olduğu anlaşılmaktadır¹³. Memnon'a göre Dionysios Herakleia'da demokrasiyi yeniden getirmek isteyenlerin girişimlerini daha önce Büyük İskender'in kız kardeşi Kleopatra ile kurduğu ilişkiler sayesinde engellemiştir. Ancak İskender'in ölümünün ardından, Makedonya Krallığının

yönetimi kabullenmesi ve desteklemesini sağlamıştır. Bkz. Olbrycht 2014, s.49-50; Schmitt 2002, "Oxyathres". Ayrıca bkz. Arrian, Anabasis, 3.8.5, 3.16.6, 3.19.2 ve Quintius Rufus, 5.2.8.

⁸ Bosworth 1980, 220-222, von Oppen s.12, note 55.

⁹ Büyük İskender'in kurmayı düşündüğü Hellenistik İmparatorluğun yönetim kademesinin Pers-Makedon evlilikleri ile perçinlenerek oluşturulacak bir elit sınıf düşüncesinin ilk adımıdır. Yapılan düğün töreninde Büyük İskender ve Komutanları ile Pers sarayının prensesleri arasında evlilik bağıyla bir ilişki kurulması amaçlanmış ve düğün töreni M.Ö.324'te Susa'da gerçekleştirilmiştir. Amastris evlendiğinde 20li yaşlarının başında olmalıdır. Arslan, s.13; van Oppen, s.12, note.53 ve s.13; Burstein 1976, 75

¹⁰ Arslan, s.13; van Oppen, Krateros'un Amastris ile evlendiğinde Phila ile zaten evli olduğunu ve Amastris'i terk etmediğini aktarmaktadır. Aksine Amastris Herakleia tiranı Dionysios ile evlenmek için Krateros'tan ayrılmış olmalıdır. Bkz. Van Oppen, s.12-13.

¹¹ Arslan, 13-15; Burtstein 1976, 75-80; van Oppen, s.13

¹² Burstein 1976, 72-80; van Oppen, s.14-15.

¹³ Herakleia'da demokrasinin yerine tiranlığın gelişinden sonra demokrasi yanlıları sürgüne gönderilmiş ve her fırsatta Herakleia'da yeniden demokrasiyi getirmek için girişimde bulunmuşlardır.

selefi olan Perdikkas'tan istediği desteği bulamayınca, Krateros'un dostluğu ile söz konusu girişimlere karşı tiranlığının güvencesini sağlamış oluyordu.

Bu politik diplomasının dışında Dionysios'un Pers soylusu olan Amastris ile evliliği Pers sarayının iç işleri ya da işleyişi ile ilgili de bilgilenmesine yardımcı olmuştur. Zira Paphlagonia Pers hakimiyeti sırasında Akhaemenidler için Karadeniz'e açılan en önemli yol olması sebebiyle hep önem arz etmiştir¹⁴. Bu nedenle bölgede Pers'lilerin kültür ve geleneklerinin etkisi de gözle görülür derecede önemlidir. Pers tanrıları Anahitis, Mithras kültü bölgede oldukça yaygınlaşmış ve Zela, Kommana gibi yerleşimlerde kurulan kült merkezlerinde bölge halkının bu kültle bağlılığı sağlanmıştır¹⁵. Bölgedeki Pers etkisi Büyük İskender'in seferlerinin ardından da devam etmiştir. Böylece Herakleia tiranı Dionysios'un bölgedeki etkisini arttırabilmesi için bir Pers prensesi ile evlenmesi ona politik bir üstünlük sağlamış olmaktadır. Memnon'a göre Amastris ile evliliği Dionysios'a büyük bir talih ve zenginlik de getirmiştir¹⁶. Dionysios, ölümünden kısa süre önce Antigonos'un ardından krallığını ilan etmiştir¹⁷ (MÖ.306/5). Ölürken krallığın yönetimini kendisinden sonra tahta çıkacak olan oğullarının yerine vekalet etmesi için Amastris'e bırakmıştır¹⁸. Amastris başlangıçta Antigonos Monophtalmos'un desteği ile yönetimini sürdürmüş görünür. Fakat ardından sürpriz bir şekilde Lysimakhos ile üçüncü evliliğini yaptığı görülür¹⁹.

Dionysios'un ölümünün ardından Herakleia'nın vekil kraliçesi olması ve ardından Lysimakhos ile evliliği gösteriyor ki, Amastris sıradan bir Pers prensesi değildir. İyi eğitim almış, Yunan kültürüyle tanışık bir Pers soylusu ve Makedonya sarayından aldığı saray tecrübesi ile aynı zamanda iyi bir yönetici olduğunu kanıtlamıştır. Artık Amastris sıradan bir kraliçe değildir. Bunu yakın gelecekte uygulamaya koyacağı kararları ile de ispatlayacak

¹⁴ Summerer-von Kienlin 2010, s.195-197, dipnot.6.

¹⁵ Komana için bkz. Strabon XII.2.3. Zela için bkz. Strabon XII.3.37.

¹⁶ Memnon, IV.1-7.

¹⁷ İskender'in ölümünün ardından komutanlarının herbirinin kendisini onun ardılı olarak görmesi nedeniyle başlayan çekişmeler sonucunda her komutan kendi hakim olduğu topraklarda krallıklarını ilan etmeye başlamıştır. Bunlardan ilk girişimde bulunan komutan (Diadokh) Anadolu'nun neredeyse tamamını elinde bulunduran Antigonos Monophtalmos olmuştur. M.Ö.306'da krallığını ilan etmiştir.

¹⁸ (M.Ö.305). Burstein 1976, 75-83; van oppen, 16-17

¹⁹ van oppen, 16-17

Hellenistik Dönemin en güçlü kadın karakterlerinden biri olarak karşımıza çıkacaktır.

Amastris'in, Lysimakhos ile olan evliliğinin politik bir evlilik olduğu açıktır. Amastris, Herakleia topraklarını ve elbette gelecekte tahta çıkacak olan çocuklarının güvenliğini sağlamak için böyle bir evliliği yapmış görünmektedir. Peki neden Lysimakhos? Dionysios'un ölümünün ardından Antigonos'un desteğini almışken birden onun düşmanı ile evlenmesi stratejik bir kararla krallığının gelecekteki varlığını sürdürebilmesi için zorunlu bir tercih olduğunu göstermektedir. Zira Antigonos Monophtalmos'a karşı Kassandros, Ptolemaios, Seleukos ve Lysimakhos'un olduğu koalisyon güçlerinin tehdidi bunda etkili olmuştur²⁰. Lysimakhos'un Anadolu'daki gücünü arttırması ve garnizonlar yerleştirme amacıyla savaş ya da siyasi anlaşmalardan ziyade politik bir evlilik yolunu seçmesi de iki taraflı çıkar ilişkilerini ortaya koymaktadır. Çünkü Amastris ile evliliği aynı zamanda Pers sarayı ile akrabalık ilişkilerini kurmasını sağlarken Seleukos'un bölgede giderek güçlenen etkisine karşı Lysimakhos'un Paphlagonia'da etkili olmasını sağlamaktaydı. Seleukos'un Trakya'ya geçebilmek için güçlerini deniz yoluyla aktarabileceği önemli bir liman olan Herakleia üzerindeki planlarını da durdurmuş oluyordu. Yani kaderden ziyade karşılıklı çıkarlar Amastris ile Lysimakhos'u bir araya getirmiş görünmektedir.

Memnon'a göre Amastris'in M.Ö.301'den sonra oğulları Klearkhos ve Oxyathres ile birlikte birlikte Herakleia tahtına geçtiği görülür²¹. Bu sırada Amastris Lysimakhos ile birlikte Sardes'e gider. Ancak Lysimakhos'un Ptolemaios'un kızı Arsinoe ile evlenmesi üzerine ayrılarak Herakleia'ya döner²².

Amastris'in Herakleia'ya dönüşü oğulları Klearkhos ve Oxyathres'in yönetimi ele geçirmesinden ya da en azından yönetimde etkili olabileceğinden endişe duymasına yol açmış olabileceği bir gerçektir.

²⁰ Büyük İskender'in ölümünün ardından Komutanları (Diadokhlar) arasında bir dizi savaşa da sebep olmuş ve bu mücadele yirmi yıla yakın sürmüştür. Makedonyalı Komutanlar Antigonos Monophtalmos'un Anadolu topraklarındaki hakimiyetini ilan etmesi diğer komutanlarla arasındaki çekişmelerin asıl nedenini oluşturmaktadır. Amastris'in bu dönemde Lysimakhos'un desteğini tercih etmesi de Antigonos'a karşı Makedonyalı komutanlar arasında kurulan güçlü koalisyonda Lysimakhos'un Trakya, Bithynia ve Paphlagonia'da gücünü arttırma çabası etkili olmuştur. Billows 1997, s.174-185.

²¹ van oppen, 18-19; Memnon 5.1.2

²² van oppen, 19-21

Amastris'in Heraklea'da kalmak yerine kendisine bir krallık kurmuş olması da bu endişeyi açıklayan bir durum olmaktadır. Amastris, bir Pers prensesi olarak doğmuş, Krateros ile evliliği sayesinde Makedonya sarayına girmiş, Dionysios ile evliliği sayesinde kraliçe olmuş ve bu pozisyonu Lysimakhos ile evliliğinde de sürdürmüştür. Dolayısıyla Lysimakhos'tan ayrıldıktan sonra istihate çekilerek yaşlanmayı beklemek yerine, Sesamos kentini yeniden imar ederek Amastris ismini vermesi ve burada krallığını ilan etmesi hiç de şaşırtıcı değildir. Bu durum Memnon tarafından Lysimakhos'un desteği ile açıklanmaktadır²³. Lysimakhos politik evlilik yaparak, Karadeniz'de etki alanını arttırmayı ve Heraklea'dan sonra yeni bir liman kenti ile Karadeniz'e açılmayı amaçlamış olmalıdır. Lysimakhos'un politik gerekçeleri olsa da sonuçta Amastris'in kendi adına kurduğu kentte *Basilessis* (Kraliçe) olmasına sebep olmuştur.

Amastris tarihteki ilk kraliçe değildir elbette. M.Ö.24.yüzyıldan M.Ö.9.yüzyıla kadar Ebla, Mari, Mısır, Hitit ve Assur toplumlarında Zugalum, Sibtu, Hatşepsut, Puduhepa ve Sammuramat (Semiramis) gibi çok sayıda kraliçenin ülke yönetiminde bulunduğu bilinmektedir²⁴. Ayrıca M.Ö.4.yüzyılda Karia Prensesi Artemisia da bu kraliçeler arasında sayılabilir²⁵. Ancak bu kraliçelerin ortak özellikleri kocalarının ölümünün ardından yönetimi devralmış olmalarıdır. Amastris'in en önemli farkı ise kendi adına yeni bir kent kurarak kendini *Basilessis* (Kraliçe) ilan etmiş olmasıdır. Bu nedenle tarihte adına para bastırarak yönetimini ilan eden ilk kadın yönetici olarak ayrı tutulmalıdır.

Ancak Amastris'in kraliçe olarak gelecekteki hedefleri her ne ise maalesef kendi oğulları tarafından sona erdirilmiş görünmektedir. M.Ö.285 civarında Klearkhos ve Oxyathres annelerini denizde boğarak öldürmüşlerdir. Nedeni kesin olarak bilinemese de Memnon gibi tarihçiler Heraklea krallarının, annelerinin kendi etki alanlarını sınırlamasını bahane ettiklerini öne sürmektedirler²⁶. Gerçekte anne ve oğulları arasında ne olduğunu bilmemizin imkanı olmasa da Karadeniz'e açılan yeni liman kenti

²³ Memnon IV.10

²⁴ Bkz. Erdan 2015, s.15-26-öz.16-23.

²⁵ Caneva 2012, 75-102, öz. 91-92.

²⁶ Dionysios öldüğünde Herakleia'nın etki alanı batıda Bithynia sınırına doğuda da Kytoros'a kadar uzanmaktadır. Amastris, kurduğu yeni krallıkla Herakleia'nın hakimiyet alanını sınırlamış olmaktadır. Bkz. Memnon, 3B 434F4.1; Burstein 1976, 74.

ile Herakleia'nın etkisinin azalması ya da Amastris ve oğulları arasında çıkar çatışmaları gibi gerekçeler asıl neden olabilir. Nedeni her ne olursa olsun iktidar hırsının yine aile bağlarından önde geldiğinin bir kanıtını oluşturmaktadır. Amastris'in ölümünün ardından Lysimakhos, Herakleia'ya gelir ve Klearkhos ve Oxyathres'u idam eder²⁷. Herakleia'ya demokrasiyi yeniden getirerek bağımsızlığını ilan eder.

Amastris'in Kentine Dair ipuçları:

Böylece Pers sarayında bir prenses olarak doğan Amastris, kaderini değiştiren Büyük İskender sayesinde hem Pers hem de Makedon (Yunan) kültürünü temsil eden kendi krallığını ilan eden bir kraliçe olmuştur. Amastris'in kurduğu krallık, M.Ö.7.yüzyıl Yunan koloni kentlerinden biri olarak bilinen Sesamos'u merkez alır ve çevresindeki Tion, Kytoros ve Kromna kentlerini de kapsayan bir kent haline gelmiştir²⁸(Resim1ve 2). Sesamos kentini yeniden imar ederek ismini de Amastris olarak değiştirmiştir. Ne yazık ki Amastris'in Erken Hellenistik döneme ait yapı katıyla ilgili yok denecek kadar az bilgiye sahibiz. Bunun en başta gelen nedeni kentte arkeolojik kazıların yapılmamış olmasıdır. Bu dönemle ilgili en fazla bilgi antik yazarlar ve kentte daha önce yapılan yüzey araştırmalarından gelmektedir. Strabon²⁹, Amastris için(Resim1):

“Parthenios Irmağı'ndan sonra, ismini kurucusu olan kadından alan Amastris kentine gelinir. Burası bir yarımada üzerindedir ve iki yanında limanlar vardır.

....

O kenti dört yerleşim yerini birleştirerek meydana getirdi: Sesamos, Kytoros, Kromna ve Tieion. Lakin sonuncusu kısa zamanda isyan ederek birlikten ayrılmış fakat üçü bir arada kalmıştır. Sesamos'a Amastris'in akropolü denir.

....

En iyi şimşir ağacı en çok Amastris'te yetişir.”

²⁷ Memnon VI.

²⁸ Burstein 1976, 79 ve 83. Tion kısa süre sonra birlikten ayrılmıştır. Kurupedion(M.Ö.189) savaşından hemen sonra bastığı sikkeler üzerindeki ELEUTHERIA yazıtı politik bağımsızlığını ilan etmektedir.

²⁹ Strabon XII.3, 10.

Amastris'te 1988-1991 yılları arasında S. Hill-J.Crow tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında kentin günümüze korunagelmış yapılarının tespit edildiği bilinmektedir³⁰. Bu araştırmalar sırasında S. Hill tarafından özellikle kale yapısı içinde tespit edilen *spolier* malzeme arasında kentin kuruluş dönemlerine ait olduğu düşünülen duvar ve kalıntılara rastlandığı belirtilmektedir. Bu da Amastris'in kurulduğu dönemlerden itibaren yoğun şekilde yerleşim görmesi nedeniyle erken tabakalarının tespit edilmesi için kazı çalışmalarına ihtiyaç olduğunu kanıtlamaktadır. Bir başka ipucu da M.S.2. yüzyılda Bithynia valisi olan Genç Plinius'un Roma imparatoru Trajan'a yazdığı mektuplardan gelmektedir³¹. Plinius mektuplarında Amastris'in zarif ve süslü bir kent olduğunu ve çok uzun bir caddeye sahip olduğundan bahsetmektedir³².

Amastris ve çevresinde bulunan yazıtların okunmuş olması Amastris'in halkının etnik yapısı, inanışları ile ilgili bilgileri aktarmaktadır. Buna göre kent Ion ve Karia kentlerinden bilinen Zeus Strateios ve Hera kültüne ev sahipliği yapmaktadır³³. Bu durum bir Yunan koloni kenti olarak kurulmasıyla açıklanabilmektedir. Amastris'in kurduğu kentin yapısıyla ilgili kanıtlara henüz ulaşılammış olsa da, kentin adına bastırılan sikkeler yardımıyla kraliçe Amastris'in nasıl bir kent kurmuş olabileceğine dair ipuçlarını yakalamak mümkün olabilecek (Resim 4) ve Amastris'in yönetim anlayışı, kentte var olan kültürler ve bunların olası tapınakları hakkında önemli çıkarımlar yapılabilecektir. Amastris'in kenti kurduktan sonra bastırıldığı sikkeler üzerinde ön yüzünde Pers krallarının ve yöneticilerinin simgesi olan *tiara* (Pers Başlığı) takan bir gencin portresinin yer alması Amastris'in Persli kökenine ışık tutmaktadır³⁴. Amastris sikkelerinin ön yüzündeki figürün başlık tipinin Persli yöneticiler tarafından tercih edilmesi nedeniyle bu figürün Amastris'i temsil ettiği kabul edilebilir³⁵. Başlığın üzerinde görünen 8 kenarlı yıldız da olasılıkla bu bölgede varlığı bilinen Pers tanrılarından *Mithras*'ın simgelerinden olduğu bilinmektedir. Aynı simgenin Trakya'da

³⁰ S.Hill-J.Crow, Amasra Yüzey araştırmaları, AST VII-X (1989-1992).

³¹ Hill-Crow 1989, s.87 ayrıca bkz. Plinius, s.68

³² Plinius, s.68

³³ Eyice 1965, s.14.

³⁴ Callatay 2004, s.61-62

³⁵ Callatay 2004, s.62-63.

yoğun tapınım gören *Aphrodite Urania*'nın da simgeleri arasında olduğu bilinmektedir³⁶. Ancak kökenine bakıldığında *Aphrodite Urania*'da Pers inanışındaki *Anaithis* ile etkileşimin sonucunda gelişen bir kült olduğu anlaşılmaktadır³⁷. Sonuç olarak Amastris, kendisinin temsil ettiği Pers kökenli ancak Yunan kültüründe yetişmiş bir kraliçe olarak hem Yunan hem de Pers kültürüne ait kimliğini simgelediği ortaya çıkmaktadır. *Aphrodite Urania* simgesi ile Amastris'in geçmişten gelen Zeus ve Hera tapınımına *Aphrodite*'nin de eklendiği anlaşılabilmektedir. Bu çıkarım kentin önemli yapıları arasında Zeus, Hera ve *Aphrodite*'ye adanmış tapınakların da var olduğu ve yapılacak kazılarla bu yapılara dair ipuçları ile kanıtlanabileceğini göstermektedir.

Amastris kentinin çevresindeki Tion(Filyos), Kytoros(Gideros) ve Kromna(Tekkeönü)'yu da kapsayan bir territoryuma sahip olduğu bilinmektedir³⁸ (Resim 3). - Amastris'in bu seçiminin kentin stratejik konumunu güçlendirmek ve Paphlagonia'nın güçlü bir ticaret limanı olmasını sağlamak olduğu anlaşılmaktadır. Zira M.Ö.4.yüzyılın sonlarında Dionysios'un yönetimindeki Herakleia, Paphlagonia'nın en önemli ticaret limanıdır ve hakimiyet alanı Tion, Amastris ve Kytoron'a kadar uzanmaktadır. Bunun en önemli göstergesi M.Ö.4.yüzyılın son çeyreğinde bahsi geçen tüm kentlerde basılmış gümüş sikkeler üzerinde Zeus Stratios betiminin ortak olmasıdır denebilir. Sadece sikkelere dayanarak bahsi geçen bölgenin Herakleia yönetiminde olduğunu söylemek oldukça iddialı bir tez gibi gelse de Herakleia'nın Milet kolonisi olarak kurulduktan sonra hızla gelişerek Karadenizin kuzeyindeki ve doğusunda etkin ticari ilişkileri ve Dionysios döneminde de söz konusu bölgelerde etkin rol oynadığı bilinmektedir. Amastris'in Herakleia yönetimini oğullarına bıraktıktan sonra

³⁶ Ustinova 1998, 209-226.

³⁷ Rostovtzeff 1919, s.90. Rostovtzeff kökeni Babil Krallığına kadar dayanan bu 8 ışınlı yıldızın aslında güneşi sembolize ettiğini ve kraliyet sembolü olarak kabul edildiğini belirtir. Pers kökenli Mithras kültürünün de sembolü olan sekiz ışınlı güneş motifi Hellenistik Dönemde Pontus Krallığının da sembolü haline gelmiştir.

³⁸ Strabon XII.3.10. Tion Antik Kenti günümüzde Zonguldak İlinin Filyos kasabası sınırları içerisinde bulunan bir liman kentidir. Bartın Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Yrd.Doç.Dr. Şahin Yıldırım tarafından kazısı yapılmaktadır. Kytoros, günümüzde Gideros adıyla bilinmektedir. Bölgede Leiden Üniversitesi ve Glaskow Üniversitesi'nin yürüttüğü "Cide Arkeoloji Projesi" çerçevesinde araştırmaları 2009'dan bu yana sürmektedir. Bkz. Düring-Glatz 2010; Glatz-Şerifoğlu 2011; Düring vd. 2012.

Amastris'i kurarak Herakleia'nın batısındaki alanda etkin rol oynamak istediği şeklinde yorumlanabilir.

Kentin Amastris'in ölümünden sonra Lysimakhos'un karısı Arsinoe, ardından Eumenes tarafından yönetildiği ve daha sonra da bölgede hakim konumdaki Pontus krallığının sınırlarına dahil edildiği anlaşılmaktadır. Amastris kurulduğu dönemdeki görkemli günleri kadar olmasa da Roma döneminde de yeniden imar edildiği ve Pontus-Bithynia eyaletinin önemli bir liman kenti olduğu günümüze ulaşan yazıtlar ve antik kalıntılardan anlaşılabilir³⁹. Hellenistik Dönemde bu husustaki bilgilerimiz sınırlı olsa da liman kenti olarak konumu hakkında en sağlıklı bilgiler, Roma İmparatorluğu döneminden gelmektedir. Bu dönemde özellikle Trajan Döneminde kent yeniden imar edilmiş, limanın yanı sıra iç bölgelerle ulaşımı kolaylaştırması için karayolunun da yeniden yapıldığı Kuşkayası anıtından anlaşılabilir⁴⁰. Amastris'in bir süre Pontus eyaletinin merkezi bir kenti olduğu sikkeleri üzerindeki *metropolis* teriminden anlaşılabilir⁴¹. Bizans döneminde de bu önemini korumuş ve Osmanlı hakimiyetine geçmeden önce de Ceneviz'in Karadeniz'deki en önemli liman kentlerinden biri haline gelmiştir⁴².

Sonuç:

M.Ö.8. yüzyıla kadar uzanan geçmişi ile sadece antik kaynaklardan ismine ulaşabildiğimiz Sesamos kenti, yeniden kuruluşu ve Yunan, Roma, Bizans, Ceneviz ve Osmanlı Dönemlerinde, Amastris'ten Amasra'ya dönüşerek günümüze kadar ulaşan kültür mirasıyla Batı Karadeniz'in nadide yerleşimlerinden biri olmuştur. Erken Hellenistik Dönemde bir Pers Prensesi olan Amastris tarafından yeniden kurulan kentin kurulduğu dönemlerle ilgili arkeolojik veriler olmaması nedeniyle kentin geçmişine dair ipuçları kurucusu olan Amastris ve onun kimliği ile ilgili ulaşılabilecek bilgilerde

³⁹ Eyice 1965, s.18-22.

⁴⁰ Eyice 1965, 20-22. Roma imparatoru Cladius Döneminde Amasra'ya iç bölgedeki dağlık alandan ulaşabilmesi için bir yol yapıldığı ve yolun yapımıyla ilgili bir anıtın dikildiği bilinmektedir. Kuşkayası olarak bilinen bu anıt bir aedícula içerisinde mantolu erkek figürü ile Roma lejyonunun simgesi kartal figürünün yanı sıra kitabeleriyle ayrıntılı bilgi edinilebilmektedir.

⁴¹ Eyice 1965, 22-3.

⁴² Eyice 1965, s.25-33.

gizlidir. Bu nedenle çalışmamızda ilk olarak Amastris'in kim olduğu, kenti neden ve nasıl kurduğu/yönettiği sorularının cevabını bulmaya çalıştık.

Son Pers Kralı III.Dareios'un yeğeni olan Amastris'in Büyük İskender'in aracılığıyla Kraterosla evlenip Makedonya sarayına gelin gitmesi. Burada Yunan kültürüyle tanışan ve sonrasında Paphlagonia kenti tiranı Dionysios ile evliliği sayesinde kraliçe olan Amastris'in Lysimakhos ile evliliğinin ardından Hellenistik dönemin kendi adına bir kent kuran ilk kadın yöneticisi olmasıyla ayrı bir öneme sahiptir. Anadolu'da iki yüz yılı aşkın bir süre hüküm süren Pers kültürünün etkilerinin Hellenistik Dönemde de sürdüğünü Amastris'in kenti kurarken Pers kimliğini vurgulamasıyla ortaya çıkmaktadır. Amastris'in ilk basılan sikkeleri üzerinde kendini bir Persli olarak betimlemesi, Pers tanrılarının Yunan pantheonundaki yansıması olan *Aphrodite Urania* betimlemesini tercih etmesi ve *Basilessis*(Kraliçe) ünvanını kullanmasıyla Erken Hellenistik Dönemde yaygın görülen Pers-Yunan kültürünün birlikteliğinin sembolü olmuştur.

Amastris, Hellenistik Dönem'in ünlü tarihi kişilikleri arasında kendi adına bir kent kurarak krallığını ilan eden ve kendi adına para basabilen bir kadın yönetici olarak hak ettiği üne kavuşamamış, kendisi gibi kurduğu kentin izleri de tarihin tozlu sayfaları arasında sıkışıp kalmıştır. Kraliçe Amastris, kendisinden sonraki, kraliyet kültürünün yöneticisi olarak ülke yönetiminde söz sahibi olan Hellenistik Dönem Kraliçeleri için önemli bir geleneği başlatmış olması açısından da ayrı bir konuma sahiptir. Amastris, Büyük İskender'in kurmak istediği "Hellenistik İmparatorluğun" temellerini dayandırdığı Pers kültürünün mirasını sürdürebilmesi açısından da özellikle araştırılması gereken, kurduğu kenti ve yönetimi hakkında daha detaylı çalışmalar yapılması gereken bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Amastris kentinde yapılacak arkeolojik araştırma ve kazı çalışmaları tüm bu gizli kalmış tarihin gün ışığına çıkması için gerekli bilgileri sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar:

Homeros, *İlyada*, (Çev. A.Erhat-A.Kadir), İstanbul, 1984.

Memnon, Herakleia Pontike Tarihi, (Hellence aslından çev.Murat Arslan), Odin Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Quintus Curtius [History of Alexander] with an English translation by John C. Rolfe.

<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015008158415;view=1up;seq=193;size=125> (26.04.2016)

Plinius, Epistulae, 10.Kitap: Genç Plinius'un Anadolu Mektupları, (Çev.Çiğdem Dürüşken-Erendiz Özbayoğlu), YKY, İstanbul, 2001.

Strabon, Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası, (Çev.Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.

Çağdaş Yayınlar:

Billows 1997, R.A. Billows, Antigonos the One-Eyed and the Creation of the Hellenistic State, University of California Press, 1997.

Burstein 1976, S. Burstein, Outpost of Hellenism. The Emergence of Herakleia on the Black Sea, Berkeley, 1976.

Callatay 2004, F. Callatay, "Le premier monnayage de la cité d'Amastris (Paphlagonie)", Schweizerische Numismatische Rundschau, Band 83, 2004, pp.57-80, Pl.9-11.

Caneva 2012, Caneva, "Queens and Ruler Cults in Early Hellenism", Kernos, 25, 2012, 75-102.

Dmitriev 2007, S. Dmitriev, "Last Marriage and the Death of Lysimachus", *Fgreek, roman and Byzantine Studies* 47 (2007), 135-149.

Düring-Glatz 2010, B. S., Düring- C. Glatz The Cide Archaeological Project 2009: First results. *Anatolia Antiqua* 18(2010): 203-13.

Düring vd. 2012, B. S. Düring- C. Glatz, and T.E. Şerifoğlu, "The Cide Archaeological Project 2011: Third preliminary report." *Anatolia Antiqua* 20(2012):. 167-175.

Erdan 2015, E. Erdan, "İÖ. 24-9. Yüzyıllar Arası Önasya'nın Kadın Yöneticileri", Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2015, Vol.2 Sayı:3, s.15-26.

Eyice 1965, S. Eyice, *Küçük Amasra Tarihi ve Eski Eserleri Kılavuzu*, TTK, Ankara, 1965.

Glatz-Şerifoğlu 2011, C. D., Glatz-B.S. and Şerifoğlu, T.E. "The Cide Archaeological Project 2010: Second preliminary report." *Anatolia Antiqua* 19(2011): 279-288.

Heckel 1987, W. Heckel, "Fifty-Two Anonymae in the History of Alexander", *History: Zeitschrift für Alte Geschichte Bd.36, H.1*, (1987), pp.114-119.

Hill-Crow 1989, S.Hill-J.Crow, Amasra Yüzey araştırmaları, Araştırma Sonuçları Toplantısı VII, 1989.

Marek 2003, C. Marek, *Pontus et Bithynia.Die römischen Provinzen im Norden Kleinasiens*, Mainz 2003.

Olbrycht 2014, M. J. Olbrycht, "An Admirer of Persian Ways': Alexander The Great's Reforms in Parthia-Hyrcania and The Iranian Heritage", in *Excavating an Empire. Achaemenid Persia in Longue Durée*, (eds.T. Daryae, A. Mousavi and K. Rezakhani), pp.37-62, Mazda Publishers,Costa Mesa California 2014.

Rostovtzeff 1919, M. Rostovtzeff, "Queen Dynamis of Bosphorus", *The Journal of Hellenistic Studies*, Vol.39, 1919, pp.88-109.

Sakaoğlu 1987, N. Sakaoğlu, *Çeşm-i Cihan. Amastris*, Kültür Bakanlığı Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1987.

Schmitt 2002, R. Schmitt, "Oxyathres", *Encyclopedia Iranica*, Originally Published: July 20, 2002. <http://www.iranicaonline.org/articles/oxathres> (26.04.2016)

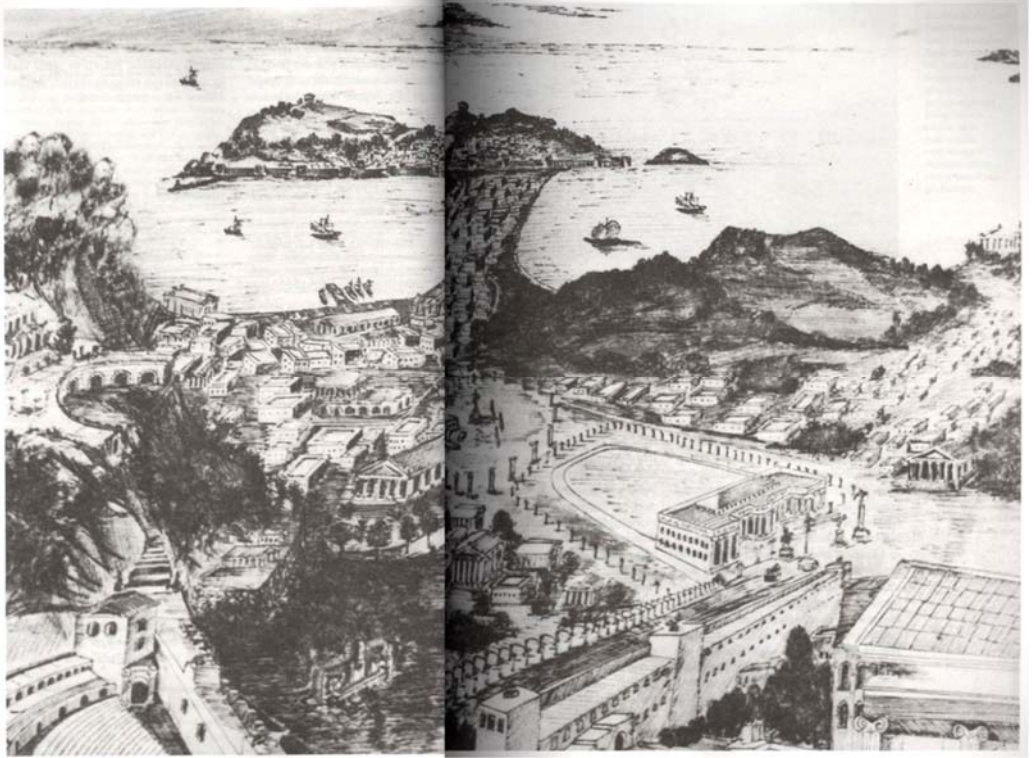
Summerer-von Kienlin 2010, L.Summerer-A.von Kienlin, "Achaemenid Impact in Paphlagonia: Rupestal Tombs in the Amnias Valley", in *chaemenid Impact in the Black Sea. Communication of Powers*, (eds. J.Nieling-E.Rehm), Aarhus University Press, 2010, pp.195-221.

Ustinova 1998, Y. Ustinova "Aphrodite Ourania of Bosprus: The Great Goddess of a Frontier Pantheon", *Kernos*, Vol.11, 1998, p.209-226.

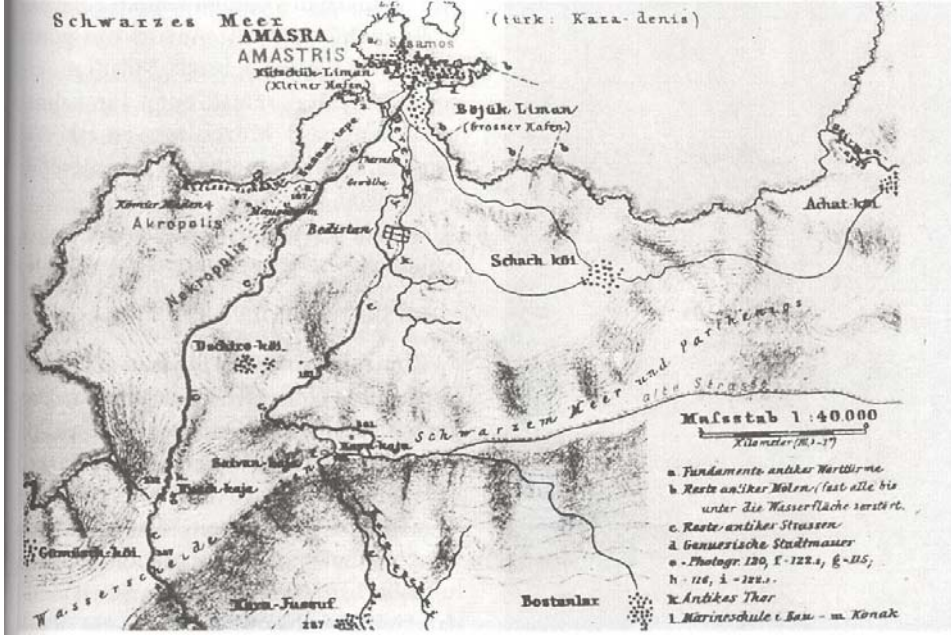
Von Oppen, B. F. Von Oppen de Ruitter, "The Wives of Lysimachus. A Study of Dynastic Relations", (on publish)

EKLER

Resim 1. Amasra Antik Kenti İllüstrasyon. (Çizim, Özkan Beceren)
(Sakaoğlu 1987, s.36-37)

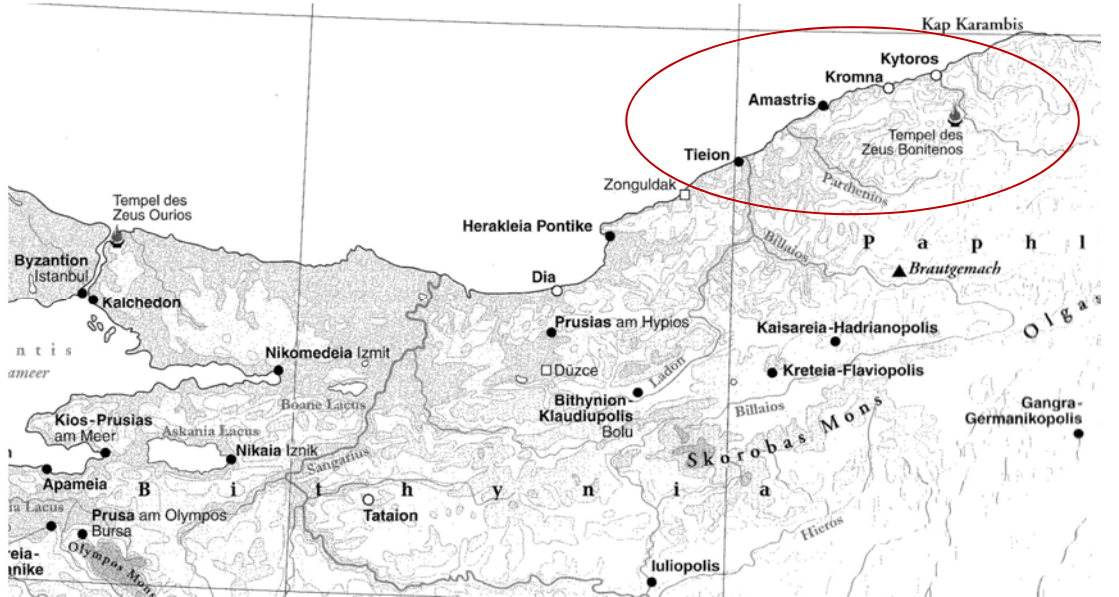

Paphlagonia'da Bir Pers Prensesi ve Onun Kenti: Amasris -
Fatma BAĞDATLI ÇAM

Resim 2. Amasra Antik Kenti Haritası (W.von Diest-1886)

(Sakaoğlu 1987, s.141)

Resim 3. Amasris Kenti Territoryumu: Amasris, Tieion, Kromna ve
Kytoros

(Bithynia Haritası- Marek 2003)

Resim 4. Amastris Sikkesi.

(Ön yüz: *tiara* giymiş Amastris. Arka yüz: *Aphrodite Urania(?)* betimi.)